

Adnan HADŽIABDIĆ

Sarajevo

E-mail: adnan.hadziabdic@hotmail.com

Stručni rad/Professional article

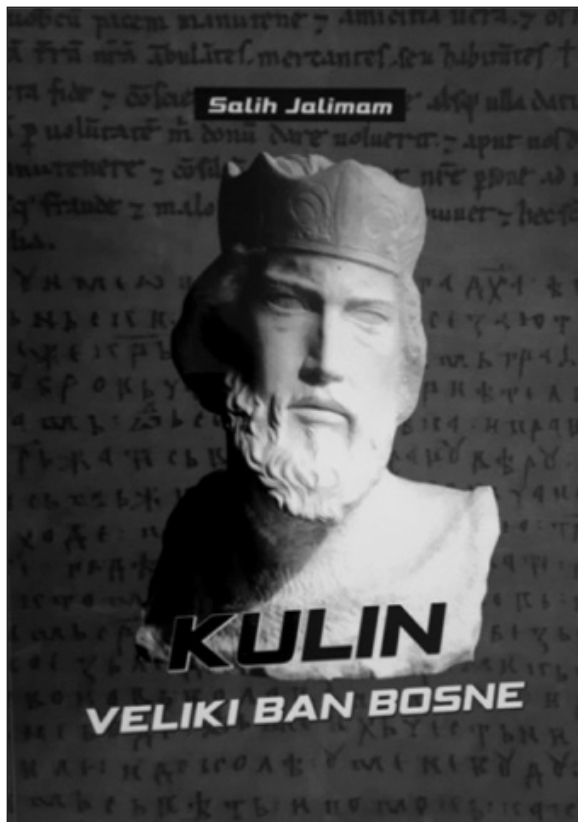
UDK/UDC:94:929(497.6)“1180/1204“ Jalimam S. (049.3)

**Salih Jalimam, KULIN. VELIKI BAN BOSNE, Udruženje za
zaštitu intelektualnih i kulturnih vrijednosti „Zenica“,
Zenica 2019, 249 str.**

Kao plod dugogodišnjeg rada i istraživanja prof. dr. Saliha Jalimama¹, objavljena je knjiga *Kulin, veliki ban Bosne*. Čitav svoj život Jalimam je posvetio izučavanju historije Bosne i Hercegovine i kao plod svog dugogodišnjeg rada napisao je ovo kapitalno djelo kao sintezu svih dosadašnjih poznatih činjenica o vladavini Kulina, velikog bana Bosne, kako ga autor oslovljava u radu.

Ovim autorskim radom Jalimam je planirao da zaokruži svoj naučno-istraživački rad, ali su ga ozbiljni zdravstveni problemi i smrt, 26. aprila 2019. godine spriječili da dočeka izlazak iz štampe ovog vrijednog naučnog rada.

Knjiga *Kulin, veliki ban Bosne* nastala je prema raspoloživim historijskim izvorima, materijalnim spomenicima kulture i ostacima usmene predaje. Dokumenti, koji su malobrojni, ali i slabo i nedovoljno korišteni pomogli

¹ Prof. dr. Salih Jalimam (1951-2019) poznati bosanskohercegovački historičar čije je polje naučnog rada bio srednji vijek. Radio je na više Univerziteta (Tuzli, Zenici, Mostaru). Objavio je preko 150 naučnih radova o Bosni i Hercegovini i preko stotinu prikaza, recenzija, osvrti i dr. Učesnik je mnogih međunarodnih naučnih skupova, simpozija i konferencija.

su da se stvori pregled prilika u srednjovjekovnoj državi Bosni. Historijskom metodom interpretiraju se i identifikuju vrijeme vlasti i vladarske moći Kulina, ali se i istovremeno prate i historijski tokovi u susjednim državama i kompariraju sa događajima u bosanskoj državi.

U nedostatku primarnih i sekundarnih historijskih izvora o srednjovjekovnoj bosanskoj državi u XII i početkom XIII stoljeća, uz nešto spomenika materijalne kulture i sužen krug usmene tradicije zasigurno je nepremostiv problem da se sazna šta se dešavalo u bosanskom srednjovjekovnom društvu i kakvu je ulogu u tome imao Kulin, veliki ban Bosne.

U već standardnoj historijskoj literaturi koja se odnosi na srednjovjekovnu Bosnu u vrijeme vladavine Kulina, kako se u Bilinopoljskoj izjavi od 8. aprila 1203. godine naziva „patrono bano Culino domino Bosne“, dominira veliki ban Bosne kao vladar, historijska ličnost, a ne kao neka izmišljena ličnost koja odgovara dnevno-političkim nazovi „historičarima“.

Pored *Riječi urednika*, (5-6), i *Prolegomena* (7-11), knjiga *Kulin, veliki ban Bosne* je podijeljena na 20 hronološki podnaslova koji prate vladavinu bana Kulina (13-218). Tu se nalaze činjenice iz literature i kulture pamćenja o Kulinu, historijske okolnosti tokom njegove vladavine i odnos sa susjedima, Vizantijom, Mađarskom, srednjovjekovnom raškom državom, Zetom, Dubrovnikom i dr.

Autor zatim navodi podatke o porijeklu Kulina i njegovoj vladavini u dva navrata opisujući događaje koji su se odvijali. Više izvora govori o teritoriji kojom je vladao bosanski ban Kulin. Tako u definiranju teritorije srednjovjekovne Bosne u doba Kulina, dragocjen je podatak da „Papski poslanik Ivan“ naziva 1203. godine bosansku državu „kraljevinom“, te kaže, da je prostrana deset dana hoda, a i više“. ² Prema tome srednjovjekovna bosanska država u doba Kulina prostirala se od rijeke Drine do planine Grmeč, sa župom Soli, oblastima Bosna, Usora i Donji Kraji oko rijeke Sane i Zagorja i Uskoplja oko rijeke Vrbas. ³ Autor zatim navodi i druge činjenice o teritoriji Kulinove države.

Jalimam detaljno opisuje crkvene prilike u doba Kulina u Bosni, a dva poglavlja je posvetio bosanskoj povelji Kulina, velikog bana Bosne. U drugoj polovini XII stoljeća, srednjovjekovna Bosna zahvaćena je procesom jačanja feudalnih državnih institucija. Jačaju ekonomske i trgovačke veze s dalmatinskim gradovima, a posebno s Dubrovačkom Republikom. Trgovački promet srednjovjekovne Bosne i Dubrovačke Republike rezultirao je sklapanjem ugovora povelje bana Kulina od 29. augusta 1189. godine, koji se smatra kao „prvi zvanični dokument kojim se regulišu pitanja međusobnih trgovinskih odnosa“.

Evidentirana su tri primjerka povelje bana Kulina koja su gotovo identična i autor navodi ko je o tome pisao. Povelja je pisana na bosanskom jeziku ćirilničnim pismom uz uzajamni interes srednjovjekovne Bosne i Dubrovačke Republike da podspješe ekonomske i trgovačke veze. To govori o snazi bosanske države da ima svoju kancelariju, vojsku, policiju, pisare, bana, da ima državni

² Vjekoslav Klaić, *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb 1882, 65.

³ Marko Vego, *Postanak srednjovjekovne bosanske države*, Svjetlost, Sarajevo 1982, 28.

aparata koji može osigurati regularnu i slobodnu trgovinu na svojoj teritoriji. To je međunarodna pravna sigurnost državnog aparata u odnosima sa susjedima pa tako i s Dubrovačkom Republikom. Dat je i faksimil povelje i njena transkripcija.

To je prvi poznati dokument izdat od strane bosanskog vladara tj. knezu druge države. Ova povelja svjedoči da je postojala notarska kancelarija na banovom dvoru, u kojoj je, pored bosanskog, postojao i latinski notarijat.

Grad Visoko imao je značajno mjesto u srednjovjekovnoj historiji Bosne. U naselju Muhašinovići kod Visokog pronađena je ploča s natpisom u kojem se spominje Kulin. Pronađeni su i drugi natpisi koji govore o izgradnji državnog aparata u srednjovjekovnoj Bosni kao što je natpis na ploči velikog sudije Gradiše, kod Zenice, što govori o postojanju i izgradnji sudske vlasti.

U historijskoj literaturi srednjovjekovne Bosne karakterističan je dokument nazvan Bilinopoljska izjava od 8. aprila 1203. godine, okarakterisana kao jedan od najproblematičnijih dokumentata crkvene historije srednjovjekovne Bosne. Papin legat stigao je na teritoriju srednjovjekovne Bosne u aprilu 1203. godine, te u prisustvu Kulina, velikog bana Bosne, i arhiđakona Marina održao sastanak na Bilinom polju, pored rijeke Bosne (na području Zenice). Papin izaslanik je zatražio i dobio izjavu kojom priores „onih ljudi koji su dosada sebe posebno uzimali pravo da se nazivaju *christiani* usvajaju dogmu rimske crkve, odričući se time pojedinih tačaka heretičkog učenja“. Ovaj javni dokumenat, kojeg su pored bana Kulina i dubrovačkog arhiđakona Marina kao svjedoci potpisali Dragič, Ljuben, Dražeta, Pribiš, Ljuben, Radoš i Vladoš.

U historijskoj literaturi različita su tumačenja Bilinopoljske izjave, naziv mjesta, Bilino ili Bolino polje i gdje se ono nalazi da li u zeničkom ili visočkom kraju.

Veoma je zanimljiva narodna tradicija i kultura pamćenja o Kulinu, velikom banu Bosne, sačuvana sve do današnjih dana. Dubrovački hroničari i pisci često spominju Kulina, i nakon njegove smrti. Pominju ga i bosanski vladari, banovi i kraljevi, a u sjećanju je ostao i u narodnoj uzrečici sve do sada „Od Kulina Bana - i sretnijih dana“.

Teritorija Bosne je kroz historiju bila povezana brojnim trgovačkim drumovima i putevima s gradovima na Jadranskom moru. To možemo pratiti od vremena Rimljana sve do srednjovjekovne Bosne. Trgovačke veze Bosne razvijale su se s brojnim dalmatinskim gradovima, ali i prema balkansko-panonskom zaleđu. Posebno se to odnosi na rudarska naselja i njihove trgovačke linije. Pored zanatstva i trgovine postoje određene indicije, čak i kod dubrovačkih hroničara o počecima rudarstva u srednjovjekovnoj Bosni. Razvoj trgovine, zanatstva i rudarstva postakao je razvoj gradskih naselja, karavanskih stanica i puteva što je jačalo domaću privredu.

Za ranu historiju Bosne u srednjem vijeku od izuzetne su važnosti podaci iz Ljetopisa popa Dukljanina. U njemu je jasno određen političko-geografski pojam Bosne, preciznije nego u djelu „De administrando imperio“ Konstantina

VII Porfirogeneta. Teritorija Bosne prostire se od rijeke Drine do Borove gore, tj. do grubo zamišljene linije razdvajanja između dunavskih (savskih) i jadranskih pritoka, koja se dijelila na dvije velike oblasti Primorske oblasti i Zagorske oblasti. Ova posljednja dijelila se na dvije provincije, Bosnu – između Drine i Borove glave i Rašku – između Drine i Laba. Bosna je već tada imala obilježja ranofeudalne države.

Prostor srednjovjekovne Bosne utemeljen je s bogatim kulturno-civilizacijskim nasljeđem autentičnim za taj prostor. Malobrojna svjedočanstva ukazuju na rasprostranjenost rukopisa, prijepisa i knjiga među feudalnim slojevima u Bosni.

Najvrijedniji materijalni spomenici kulture srednjovjekovne Bosne su nadgrobni spomenici, stećci. Oni su simbol političkog, društvenog, kulturnog i umjetničkog izraza srednjovjekovne Bosne. Mnogi graditelji iz dalmatinskih gradova angažovani su bili na radovima u Bosni.

Kada je prebrodio opasnost od Mađarske i Vizantije ban Kulin je utemeljio jaku i nezavisnu državu Bosnu. Svojim političkim, društvenim, vjerskim i diplomatskim aktivnostima iskazao je izuzetnu vještinu i sposobnost, što nam jasno pokazuje njegova povelja kao primjer tolerancije prema strancima i vjerskim neistomišljenicima.

Za kraj vladavine Kulina, velikog bana Bosne, vezane su mnoge nedoumice i nepoznanice. Prema materijalnim dokazima, umro je u drugoj polovini 1203. godine, o čemu svjedoče neki pisani izvori. Naslijedio ga je njegov sin, ban Stjepan, koji je od samog početka imao dobre odnose sa mađarskim dvorom.

Na kraju ove veoma vrijedne i izuzetne knjige prof. dr. Saliha Jalimama *Kulin, veliki ban Bosne* nalazi se popis *Izvora i literature*, (219-239), što će olakšati budućim istraživačima ove teme da lakše pronađu izvore, objavljenu i dostupnu literaturu. Recenzenti knjige *Kulin, veliki ban Bosne* su docent dr. sc. Remzija Kadrić i prof. dr. sc. Midhat Spahić.

Za nacionalnu historiju Bosne i Hercegovine, kao i za historiju susjednih zemalja, knjiga *Kulin, veliki ban Bosne* ima veoma veliku važnost iz razloga što je na jednom mjestu prikupljeno, istraženo i objavljeno mnogo toga o Kulinu, velikom banu Bosne, koji je predmet izučavanja mnogih zlonamjernih i dobronamjernih, ali i dokaz, o nezavisnoj srednjovjekovnoj historiji Bosne. Zbog toga je preporučujem na korištenje učenicima, studentima, magistrantima i doktorantima, odnosno, kako naučnoj, tako i široj čitalačkoj publici.